

VÆRDIFULDE KULTURMILJØER – AGER

Skarregaard

Tema: Landbrug og bebyggelse
Tid: Ca. 1845-i dag

Skarregaard fortæller landbrugshistorie i bogstaveligste forstand. Gården, der altid har været en enegård uden for landsbyfællesskabet, ejes af Morsø Kommune og drives i dag af Morslands historiske Museum. Driften er økologisk. I bygningerne er tiden sat i stå omkring 1950, så de besøgende får et godt indtryk af livet på landet dengang. Gården ligger i et landskab, som byder på skarpt markerede skovstykker, det flade lands rørskove samt morænebakkerne.

Den nuværende Skarregaard er opført i 1840. I 1833 købte Jørgen Christian Overgaard den. Dengang lå bygningerne på strandsletten mellem de to Skarresøer. Netop i de år blev Limfjords-egnene udsat for oversvømmelser, fordi Vesterhavet var brudt gennem Agger Tange. Flere gange stod Skarregaard under vand. Efter den store stormflod i 1839 flyttede Jørgen Overgaard gården til dens nuværende plads på "Høje Bakker".

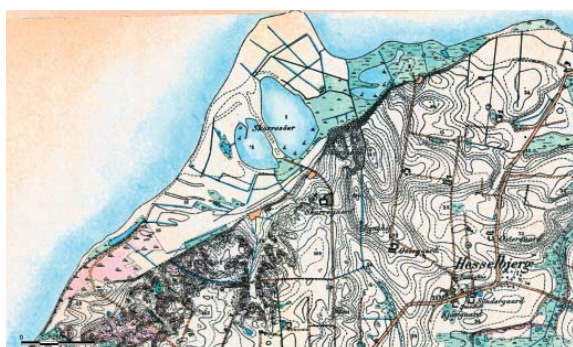
Gårdens jordtilliggende, i alt 362 tønder land, er næsten ubeskåret. Diget omkring gården er bevaret. Strandengene, cirka 180 tønder land, gav græsning og høavl til store hold af stude, malkekvæg, får og gæs. I engene er der spor af de kanaler og grøfter, som Jørgen Overgaard gravede i midten af 1800-tallet til vanding.

Skarregaards historie er kendt fra middelalderen, men der er i nærheden af gården fundet spor af bebyggelse, som går helt tilbage til vikingetiden. Der er desuden bevaret flere gravhøje på gårdens område. På det nærliggende højdepunkt, Krogsbjerg, ligger et af øens største og mest markante voldsteder. Ved gården er bevaret to fårefolde. Den ene er omkranset af jordvolde, mens den anden er stensat, hvilket sjældent ses.

Arkitektonisk rummer Skarregaard mange kvaliteter. Løjnefaldende er gårdspladsens naturstensbelægning med mønstre. Længerne er rige på detaljer. Et eksempel er porten, der med falsene og det buede stik indrammer udsigten til landskabet.

1. Voldstedet ligger på Krogsbjerg. Her er der udsigt til Thy.

Skarregard på Generalstabens kort 1882.

2. Porten indrammer udsigten til det storslåede landskab.

Kulturmiljø Skarregaard 1:10.000.

VÆRDIFULDE KULTURMILJØER – AGER

Flade, Salgerhøj og Skibsted

Tema: Landbrug og bebyggelse
Tid: Ca. 1750-1845

Flade fortæller med sine bygninger, veje, beplantning og diger om en af de største forandringsperioder i landets historie – udskiftningen. Men de kulturhistoriske spor underordner sig naturligvis – nu som før – det storslåede landskab med Salgerhøjbuens højedrag. De landskabelige forhold er stærkt medvirkende til, at trækkene fra udskiftningstiden er bedre bevaret her end andre steder på Mors. Flade Klit (klit er et gammelt ord for bjerg eller højedrag) har man ikke kunnet rette ud og dyrke rationelt, som man kunne på de lavere og mere jævne marker andre steder.

Alle Flades huse og gårde lå oprindeligt samlet i læ af højedraget i en kort række øst-vest på grænsen mellem den høje klit mod nord og det flade moræneland mod syd. Det træk genfindes, for selvom Flade har fået mange flere huse siden, er den stadig en langstrakt by langs vejen. Nordmorsvej ligger, som en skillelinje, mellem hovedparten af de udflyttede gårde og den gamle landsby.

I klitten finder man også stadig spor af udskiftningen i form af de små jordlodder. Her opstod en række husmandssteder, og de blev ikke, som så mange andre steder, opkøbt og samlet under de store gårde i 1970'erne. Derfor er skellene fra udskiftningen i vidt omfang bevaret her.

Flade Klits bevoksning var i tiden omkring udskiftningen en helt andet end den, vi ser i dag. Træløshede med lyng og gråris. Den nuværende beplantning er for en stor dels vedkommende begyndt efter udskiftningstiden, hvilket også gælder skellene.

De gamle vejforløb, som er meget gamle og stammer tilbage til en tid længe før udskiftningen, er også meget velbevarede. Her kan man følge i folks spor. Til og fra kirken og helligkilden, hovvejene til de nærmeste herregårde (Nandrup og Ullerup), hvor der skulle ydes hoveri, vejene til, fra og over Flade klit,

som hyrderne brugte til at drive kreaturerne til græsning, og ikke mindst vejen mellem Flade og Skibsted Strand – fiskeriet ydede et væsentligt bidrag til husholdningen. Fra oldtiden er der markante spor i form af rækken af høje på kanten af Flade Klit. Der er også spor af bopladser ved kærerne, der dengang var vige, Frostkjær, Mosekjær m.v.

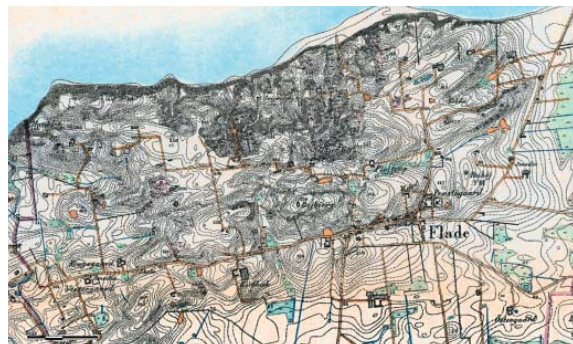
Flades bebyggelse er som helhed velholdt og sammenhængende. Byen rummer flere huse med et vist oprindeligt udtryk. Terrænet har skabt en bebyggelsesstruktur, som med sin terrasseform har et sydlandsk strejf. Forsamlingshuset er værd at fremhæve – velbevaret og bygget af de røde sten, som præger byen.

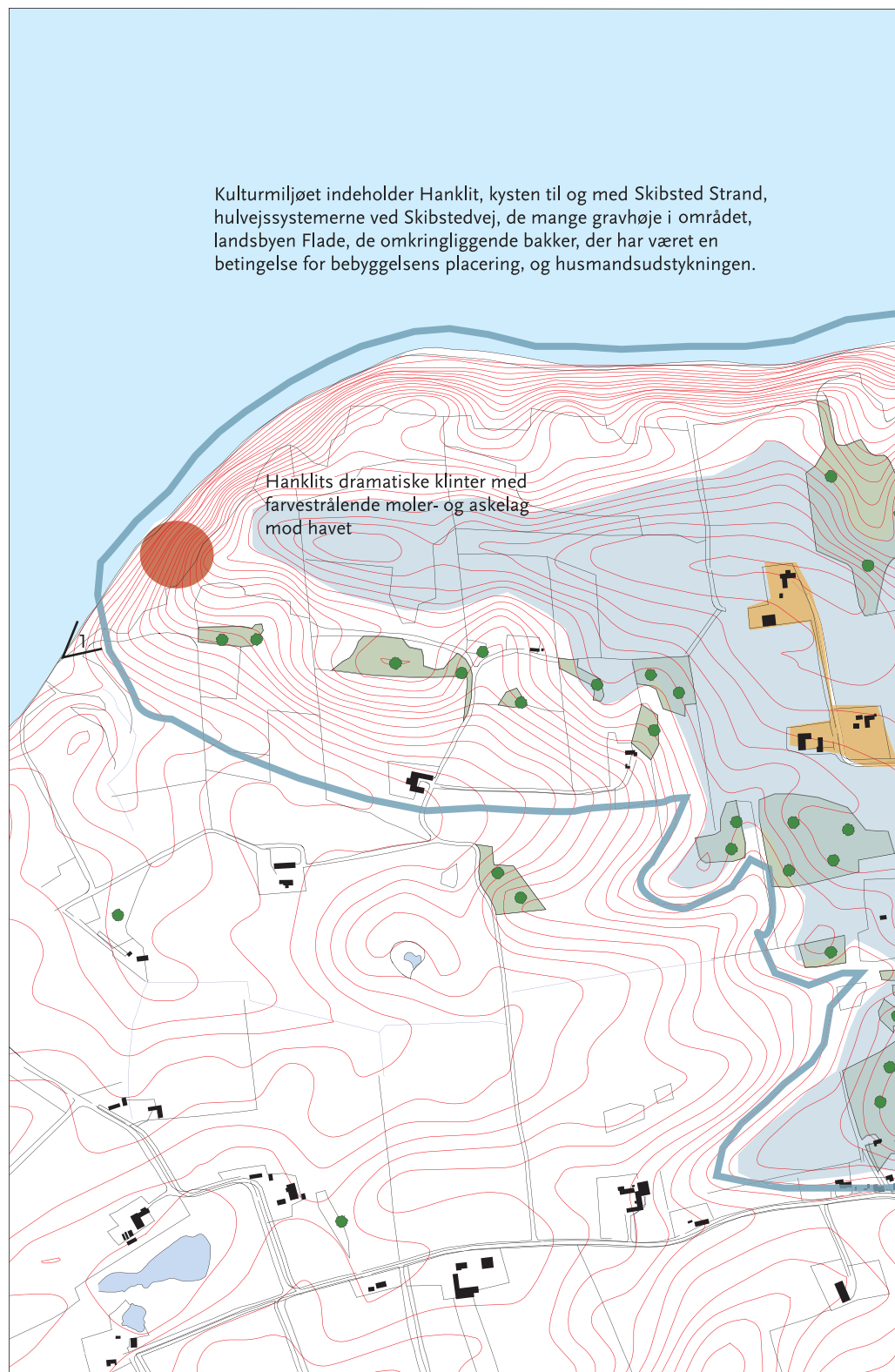
Udsigten fra Salgerhøj over Flade Klit omkring 1900. Salgerhøj er med sine 89 meter øens højeste punkt.

1. Hanklit. Mod vandet fremstår aske- og molerlagene som en farvesymfoni.

Flade, Salgerhøj og Skibsted på Generalstabens kort 1882.

Kulturmiljø Flade, Salgerhøj og Skibsted 1:10.000.

VÆRDIFULDE KULTURMILJØER – AGER

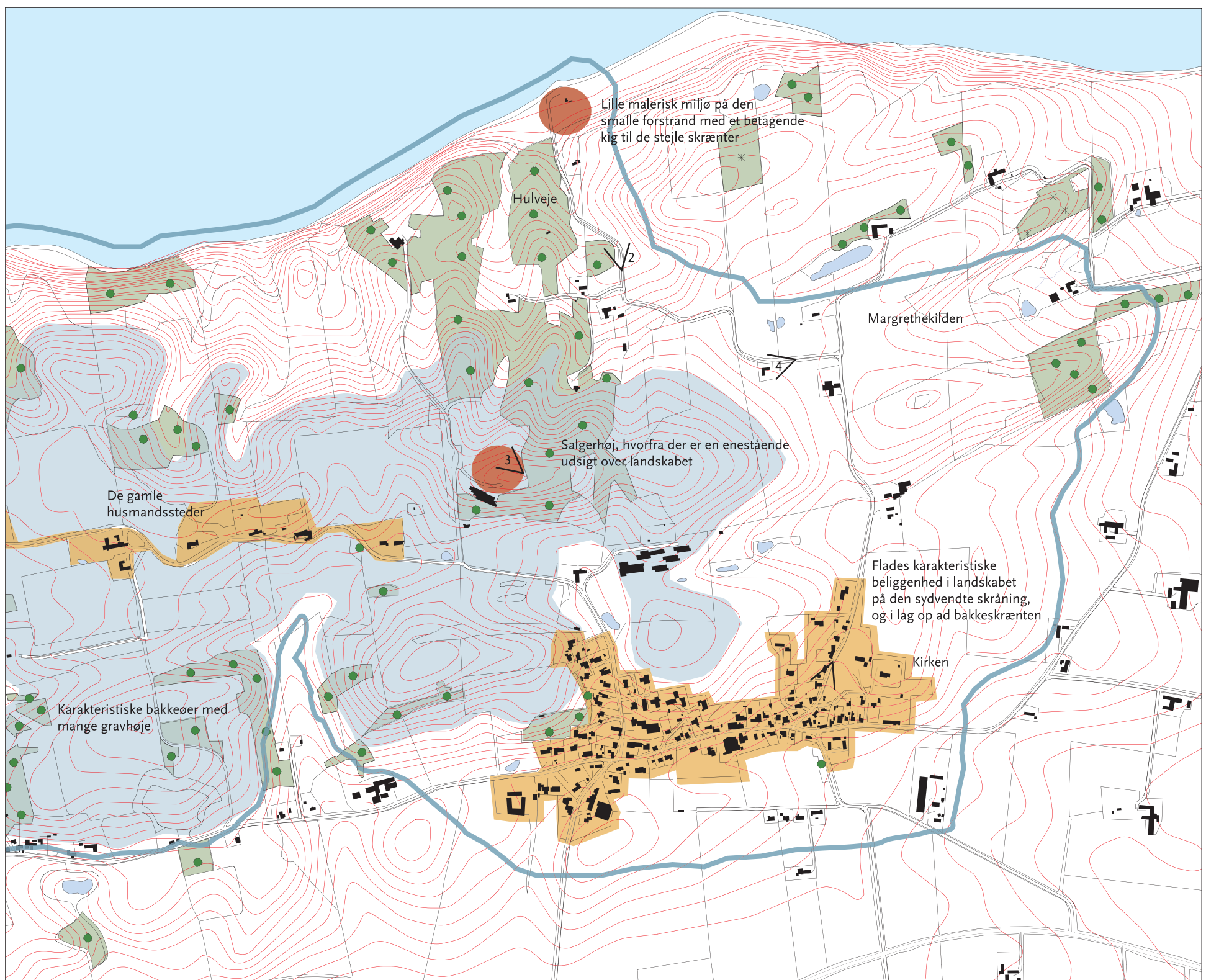
2. Langs Skibstedvej ligger nogle af områdets karakteristiske hulleje.

3. Udsigt over Thisted Bredning.

4. Et af de gamle huse langs Skibstedvej.

VÆRDIFULDE KULTURMILJØER – AGER

Vester Jølby – Fjordkær

Tema: Landbrug og bebyggelse
Tid: Ca. 1750-1845

Vestermarken i Vester Jølby er et godt sted at studere udskiftningen af byens gårde i 1788. Her fortæller de lange, lige veje og hegn om udskiftningen, og det samme gør de fritliggende gårde, som dengang blev flyttet ud af landsbyen. Vester Jølby er det bedste eksempel på Mors på en stjerne- og blokudskiftning, hvor bebyggelses-, dige- og hegnstrukturen er bevaret.

Vester Jølby ligger på en tungeformet bakke, der rækker ud i flader af hævet havbund mod sydøst og nordvest. Fra Vester Jølby er der fra skrænterne mod nordvest vid udsigt til Skyum Bjerger, Vilsund og Rovvig. Mod sydøst er der udsigt til et inddæmmet område med rørskov og en sø. Nord for Vester Jølby er der udsigt mod vest til Rovvig.

Byen rummer typiske eksempler på egnens byggeskik. Overgaard og Kærgaard er med deres lave længer, valmede tage, gule mursten og gårdspladser med pikstensbelægning eksemplariske for egnens gårde. Sognets præst gav i skriftlige optegninger i 1830'erne et godt billede af egnens bønder. De ville hellere arbejde med dyr end avle korn. Så kunne præster og købmænd beklage sig nok så meget over, at bønderne sorterede kornet i tre: Det bedste til eget brug, det næstbedste til dyrene og det ringeste til købmanden, hvoraf kom betegnelsen købmanskorn.

Ved Fjordkær langs Rovvig ligger en række små huse, som har været til daglejere og fiskere. Enkeltvis er de små huse ikke noget særligt, men i deres sammenstilling danner de en sympatisk helhed. Husene er blevet omdannet til sommerhuse, og deres historie dokumenterer, at fiskeriet i perioder var en nødvendighed for den voksende husmands- og landarbejderbefolkning på Mors.

1. Et af de små fiskerhuse ved Fjordkær.

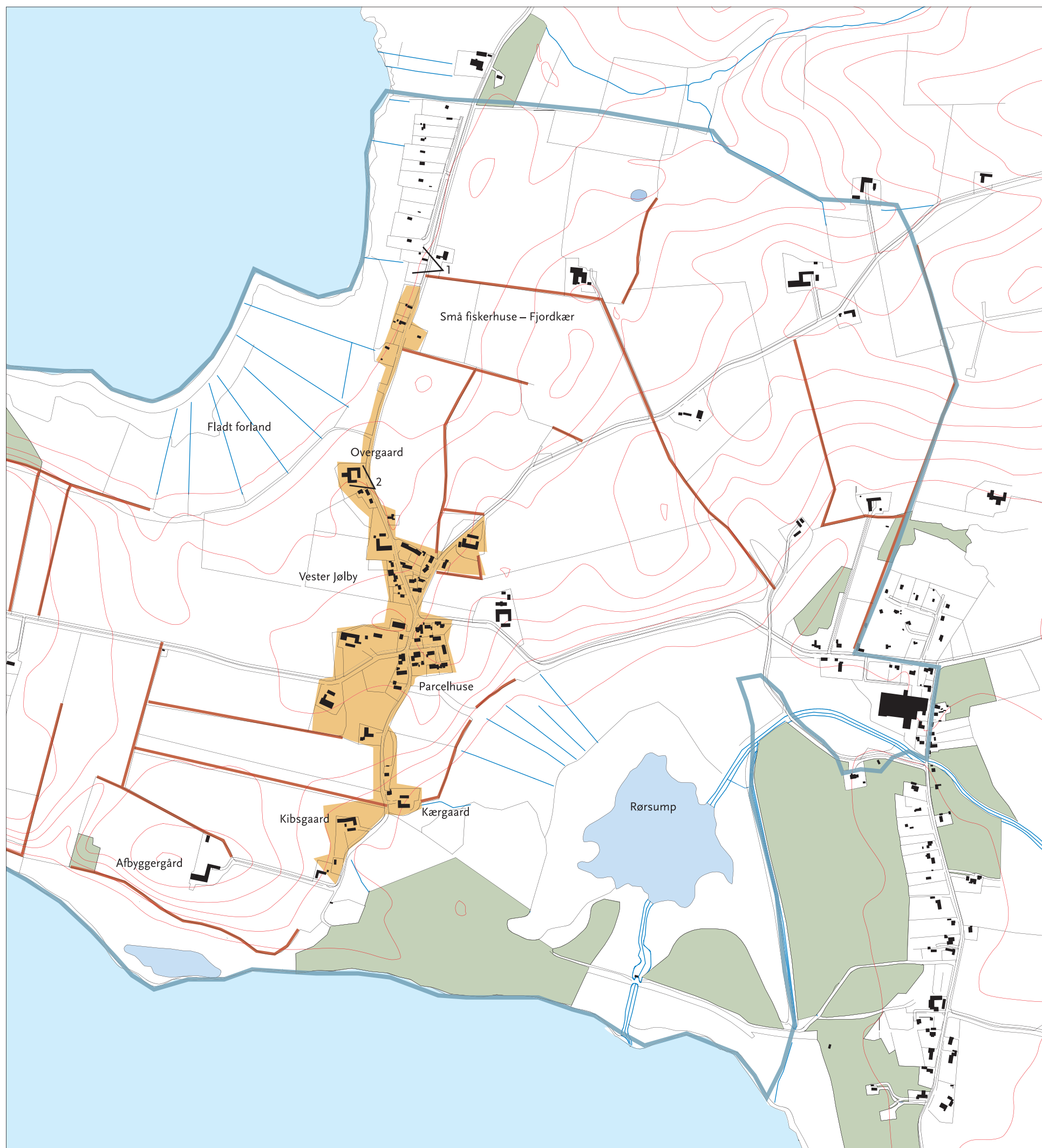

2. Overgaard er en af de gårde, som tydeligt afspejler egnens byggeskik.

Kulturmiljø Vester Jølby – Fjordkær 1:10.000.

VÆRDIFULDE KULTURMILJØER – AGER

VÆRDIFULDE KULTURMILJØER – AGER

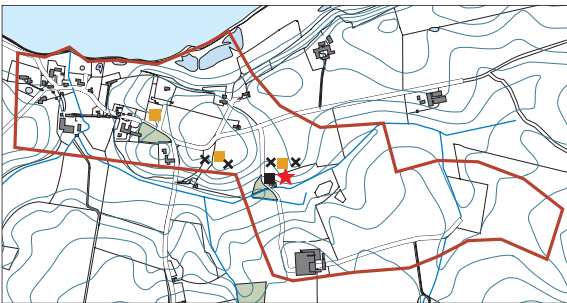
Tæbring

Tema: Landbrug og bebyggelse
Tid: Oldtid, vikingetid og middelalder

Med Tæbring som eksempel er det til at forstå, hvad der menes, når man taler om, at en bebyggelse underordner sig landskabet. Der er et Tæbring højt på bakkeøen mellem Votborg Å og Dragstrup Vig, og der er et Tæbring nede i den del af ådalen, der går ud mod kysten. Her har naturen givet gode muligheder for at bo, og det understreges af, at udgravninger har afdækket enestående spor efter en stor landsby fra vikingetiden.

Bebyggelsen, både den nuværende og den fra vikingetiden, aftvinger sig interesse, men noget af det mest iøjnefaldende i Tæbring er trods alt den lille romanske kirke, som er bygget helt ude på kanten af den bratte kystskrænt. Nok en af Mors smukkeste og mest monumentalt placerede kirker.

Adgangen til Tæbring fra øst foregår ad karakteristiske hulveje med en tæt beplantning. Landsbyens velholdte bebyggelse ligger spredt langs hovedgaden sammenbundet af frodig vegetation. I den lavere liggende del af landsbyen er gårdene placeret mere spredt og åbent omkring større, aflukkede vådområder. Gårde og huse fremstår som helhed velbevarede, og bebyggelsens oprindelige, arkitektoniske udtryk er respekteret.

Kortet viser spor af bosætning fra jernalder og vikingetid.

- Kulturarvsarealer
- Boplads
- Vej, herunder hulveje
- Løsfund
- Landspladser

2. Ved den gamle skole finder man en af områdets mange hulveje.

Mod sydøst på den sydlige side af ådalen ligger den tidligere herregård Votborg. Nord for den ligger rester af en senmiddelalderlig herregårdsplads. Langs Votborg Å ligger flere vandmøller, således Votborg Mølle, der nævnes første gang i 1568. Dele af vandmøllen er stadig synlige. Det samme gælder Damsgaard Mølle.

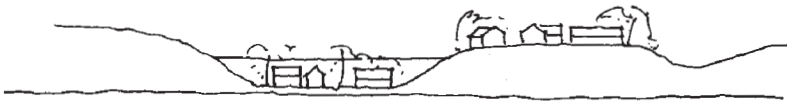
Udgravninger i vikingetidslandsbyen har blandt andet afsløret velbevarede ovne til udvinding af jern. Det er fund af den slags, som har skabt international interesse for det, bakkeøen i Tæbring gemmer på.

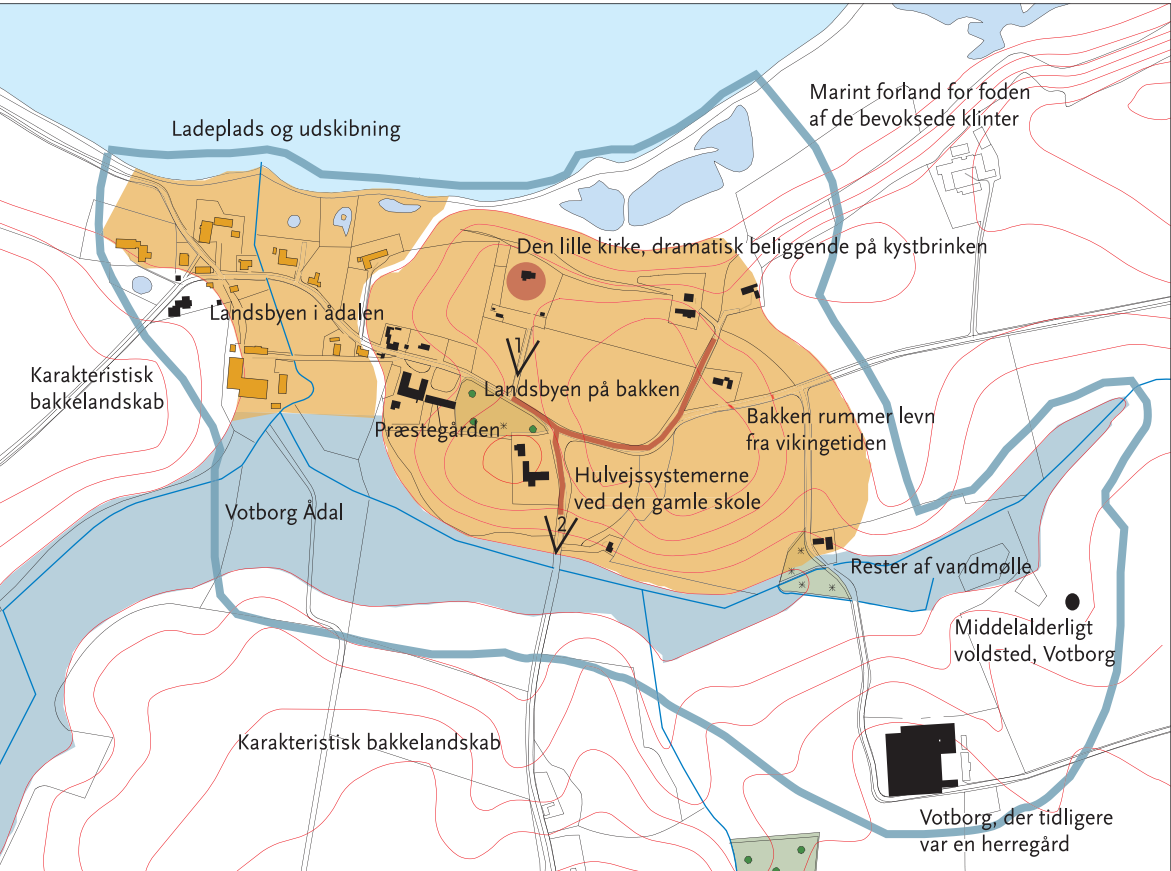
Tæbring på Generalstabens kort 1882.

1. Tæbring Kirke ligger markant på bakken ud mod Dragstrup Vig.

Snittet fremhæver Tæbrings særlige placering i landskabet – på bakken og nær vandet.

Kulturmiljø Tæbring 1:10.000.

- Værdifuld bebyggelsesflade 1.
- Værdifuld bebyggelsesflade 2.

VÆRDIFULDE KULTURMILJØER – AGER

Højris

Tema: Landbrug og bebyggelse
Tid: Ca. 1845-i dag

Højris og de omkringliggende skove er noget særligt på Mors. Gamle bøgeskove er der ikke mange af, og herregårde i stil som Højris er der heller ikke mange af. Dertil skal lægges, at området og herregården gennem tiden har været et yndet udflugtsmål.

Højris har historie helt tilbage til 1400-tallet, men den nuværende hovedbygning er opført over to perioder i 1800-tallet (1858-59 og 1876). Avlsbygningerne er ret forskellige, og de stammer da også fra forskellige perioder. Hovedbygningen har ikke været beboet siden 1953, og den forfaldt efterhånden. I 1990 blev der foretaget sikring af en del af murværket samt tagene. Hovedbygningen har været åben for publikum siden 1994, ikke restaureret, men i en iscenesættelse som Tornerose-slot.

Omkring Højris ligger flere huse, som driftsmæssigt har hørt til herregården. Mod vest ligger kusehuset ud til Højrisvej i svinget, hvor vejen drejer skarpt mod nord. I det næste sving, hvor vejen drejer mod øst, ligger møllerhuset. Umiddelbart vest for Højris ligger fodermesterhuset. Helt nede ved landevejen ligger skovfogedhuset. Oprindelig gik den snoede vej gennem skoven helt ind gennem anlægget ved Højris, men nu er vejen ført uden om. I den nordlige del af området lå Lilleris vandmølle, kun resterne af fundamenterne er tilbage. Århundreders færdsel har slidt de markante hulveje i dalens sider.

Landskabeligt præges området af stor variation. Stejle skrænter, bratte slugter, moselavninger og store enge. En stor del af herregårdens jord egner sig kun dårligt til planteavl, hvorfor ejerne i nyere tid har samlet kræfterne om skovdrift. I den sidste halvdel af 1800-tallet blev der tilplantet store arealer, og med dem skabtes en del af det skovlandskab, som nu markerer sig.

Helt siden 1850'erne har Højris været udflugtsmål, ikke mindst for Nykøbing borgere. Med afbrydelser har parken været åben for publikum siden. I nyere tid er der åbnet for adgang til bygningerne.

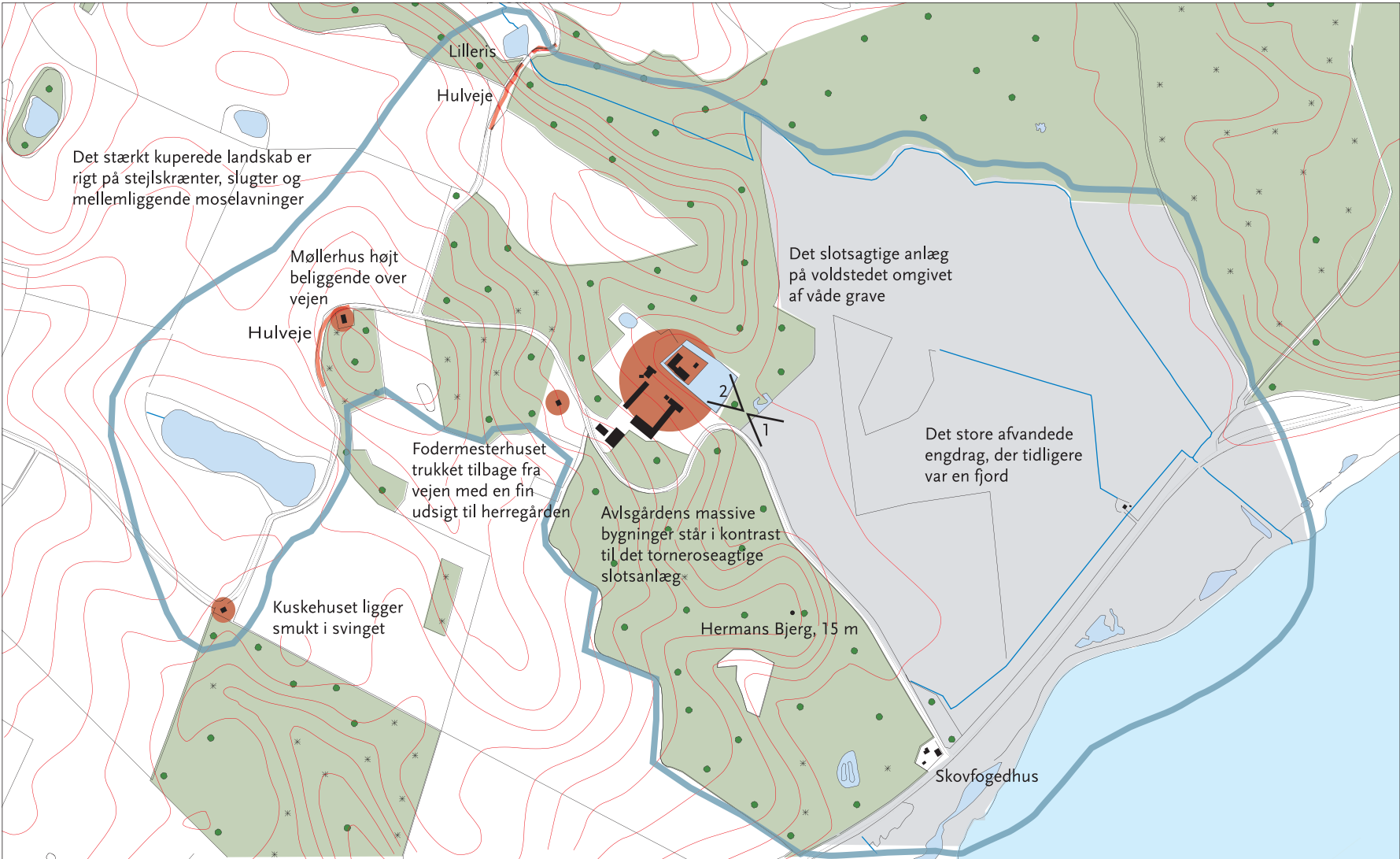
Havefløjen ved Højris, 1920.

1. Det markante engdrag sydøst for Højris. Her strakte stenalderhavet sig ind som en fjordarm.

2. Højris har gennem tiden været et yndet udflugtsmål.

Kulturmiljø Højris 1:10.000.

VÆRDIFULDE KULTURMILJØER – AGER

Blistrup

Tema: Landbrug og bebyggelse
Tid: Ca. 1845-i dag

Blistrup sogn er et af øens små sogne, men det rummer alligevel nogle af øens markante landbrug med hovedgården Blistrup som det største. Størst, ikke kun i omfang, men også i økonomisk forstand i kraft af en af ejerne, den navnkundige Poul Knudsen og hans to sønner, Christian Riis-Knudsen og Johan Knudsen. I dag er der efterskole i Blistrups hovedbygning, men tårn, spir og kamtakker vidner om fordums storhed.

Med til billedet af Blistrup hører også statshusmandsbrugene nord for hovedgården. I 1923 blev 430 tønder land af Blistrups jord udstykket i 23 lodder på 11-21 tønder land. Jorden overtog de uden købesum, men i stedet skulle der betales afgift til Staten hvert år. Der var gratis arkitektbistand (arkitekt Hejlesen fra Vraa), og under byggeriet kunne de nye husmænd og deres familier bo i udbygningerne til Blistrup. Husmandstederne ligger der stadig som tofløjede anlæg i lige rækker ud til vejen. De markerer sig i det bare landskab. De fleste er stærkt ombyggede.

Blistrup før branden i 1922, da ladegården brændte ned.

1. Blistrups bygninger rummer stadig lidt af fordums storhed.

I midten af 1800-tallet tilhørte Blistrup Christian Riis. Hans datter, Anne Jensine (1827-1892) blev gift to gange med to brødre, nemlig sønnerne fra nabogården Movtrup. Poul Knudsen var den, som var gift sidst med Anne Jensine. Han kom til at eje flere godser i Thy og Nordjylland, han blev landstingsmand, og han blev pengeudlåner. Datiden kaldte ham "Kongen af Mors". Det var i hans tid, Blistrup fik sit nuværende udseende. Arkitekten var August Klein. Der kom tårn og spir over hovedindgangen, og avlsbygningerne fik kamtakker på gavlene.

Sønnerne Christian Riis-Knudsen og Johan Knudsen levede højt og flot på arven fra Poul Knudsen. Christian brugte betydelige summer på Dagmar Teatret i København, og kunstnere og kulturpersonligheder flokkedes på Blistrup.

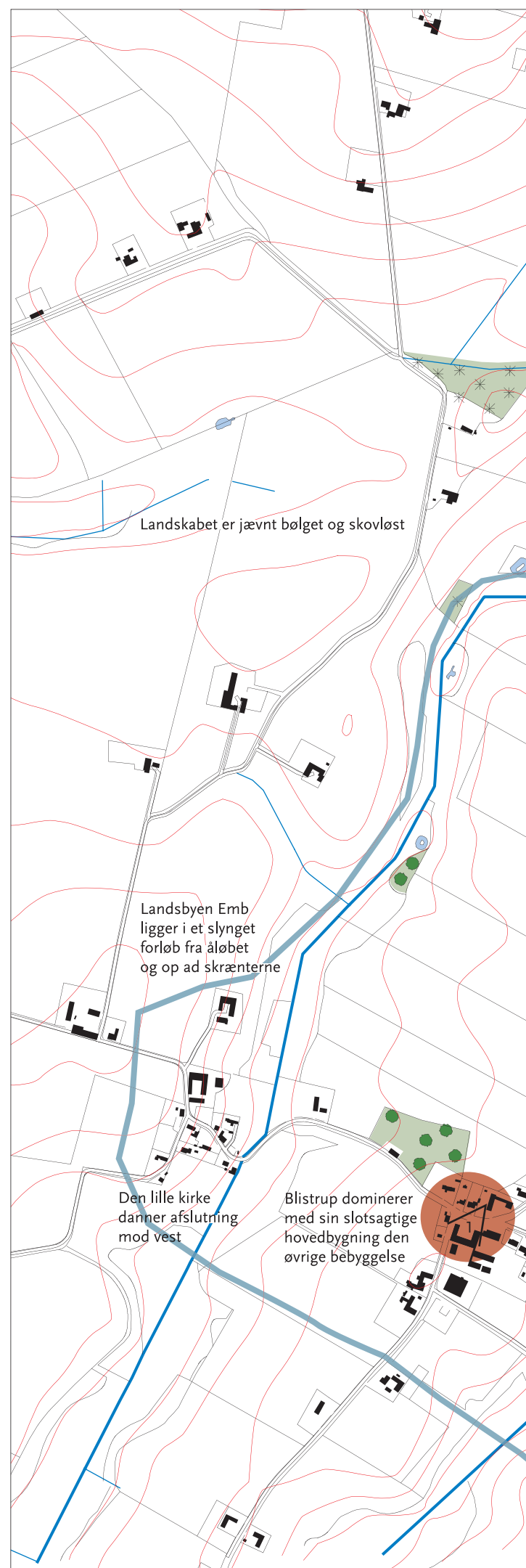
Øst for Blistrup på den anden side af Movtrup Å ligger Movtrup. De nuværende bygninger er fra 1950. Det er en af områdets markante landbrugsejendomme. Landskabet i området er blødt bølget og skovløst uden større karaktertræk. I landskabet skærer to sydgående åløb sig ned som dybe riller i terrænet.

Blistrup på Generalstabens kort 1882.

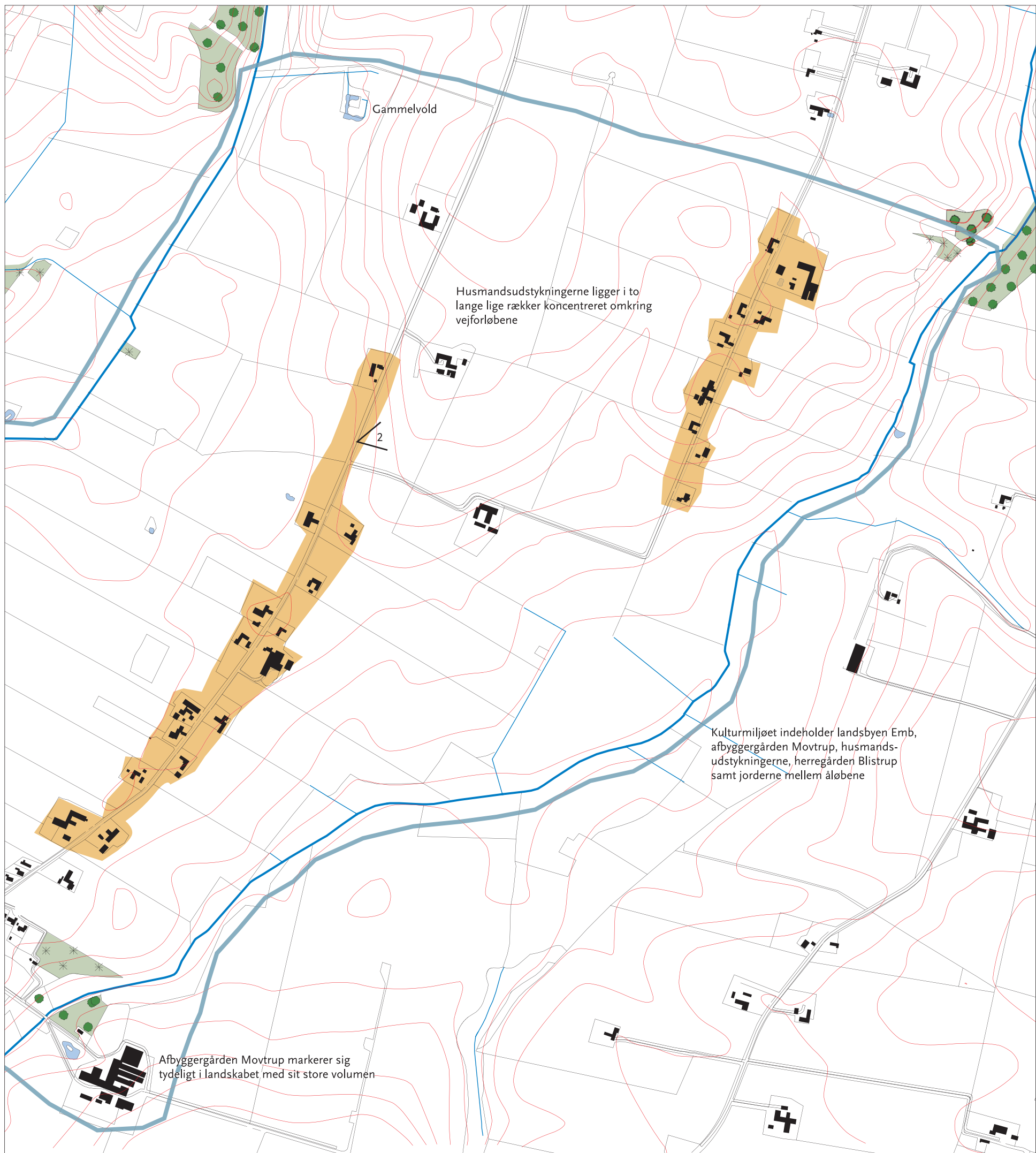

2. Husmandsudstyknene langs Bjørnsagervej fremstår som en lang, sammenhængende bebyggelse.

Kulturmiljø Blistrup 1:10.000.

VÆRDIFULDE KULTURMILJØER – AGER

VÆRDIFULDE KULTURMILJØER – AGER

Lund-gårdene

Tema: Landbrug og bebyggelse
Tid: Ca. 1750-1845

Gammellund er kernen i herregårdslandskabet på det sydligste Mors. Herregårdslandskabet er stadig synligt takket være de gamle, beplantede diger omkring de store marker. Nutidens landskab er præget af den lige vej (anlagt i 1780’erne) og de lange, lige grøfter. Landevejen skærer gennem det flade landskab, men yderst mod syd svinger den ved to små fiskerhuse. Her i strandkanten ender vejen, næsten som en understregning af, hvor betydningsfuld denne færdselsåre var i fortiden, da et færgested her forbandt Thyholm og Mors.

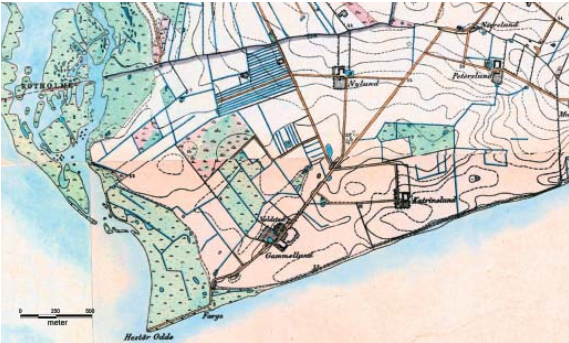
Herregården Lund eksisterede allerede i 1400-tallet. Gårdens jorder er delt flere gange, og i dag benævnes denne sydligste del af Mors som Lund-gårdenes område. Fra den oprindelige gård er skabt en række større ejendomme: Peterslund (1803), Katrinelund (1818), og senere Nylund og Marielund. I 1900-tallet er der desuden udstykket en række mindre ejendomme omkring Gammellund, som den oprindelige herregård nu kaldes.

Herregården Lund fik ny hovedbygning i 1752. Det var et firefløjet bindingsværksanlæg, som opførtes på det middelalderlige voldsted. Denne hovedbygning blev nedrevet i 1818, og et stuehus blev indrettet i den tidligere hestestald på vestsiden af den vej, som fører forbi voldstedet. Stuehuset brændte i 1980, hvorefter det nuværende stuehus opførtes. Voldstedet består af en aflang banke med meget stejle sider omgivet af en vandfyldt voldgrav. Ydersiden af voldstedet mod nordvest, nord og nordøst begrænses af en ydervold, der på det højeste sted er tre meter. Den sydvestlige bankes topflade, der ligger seks meter over voldgravens vandspejl, har været rummelig nok til at give plads til et flerfløjet bygningskompleks. Voldstedet er markant og et af de største på Mors. Fra toppen er der en enestående udsigt over det flade landskab.

Alle gårdene i dette område er omgivet af høje trægrupper, der træder tydeligt frem i det ellers skovløse landskab. Af den oprindelige herregård Lund er der intet tilbage. Omkring Hesterørødvej og Lunden er der lerforekomster, som i slutningen af 1700-tallet blev benyttet som råstof til den fajance- og stentøjsfabrik, som lå umiddelbart sydvest for Gammellund.

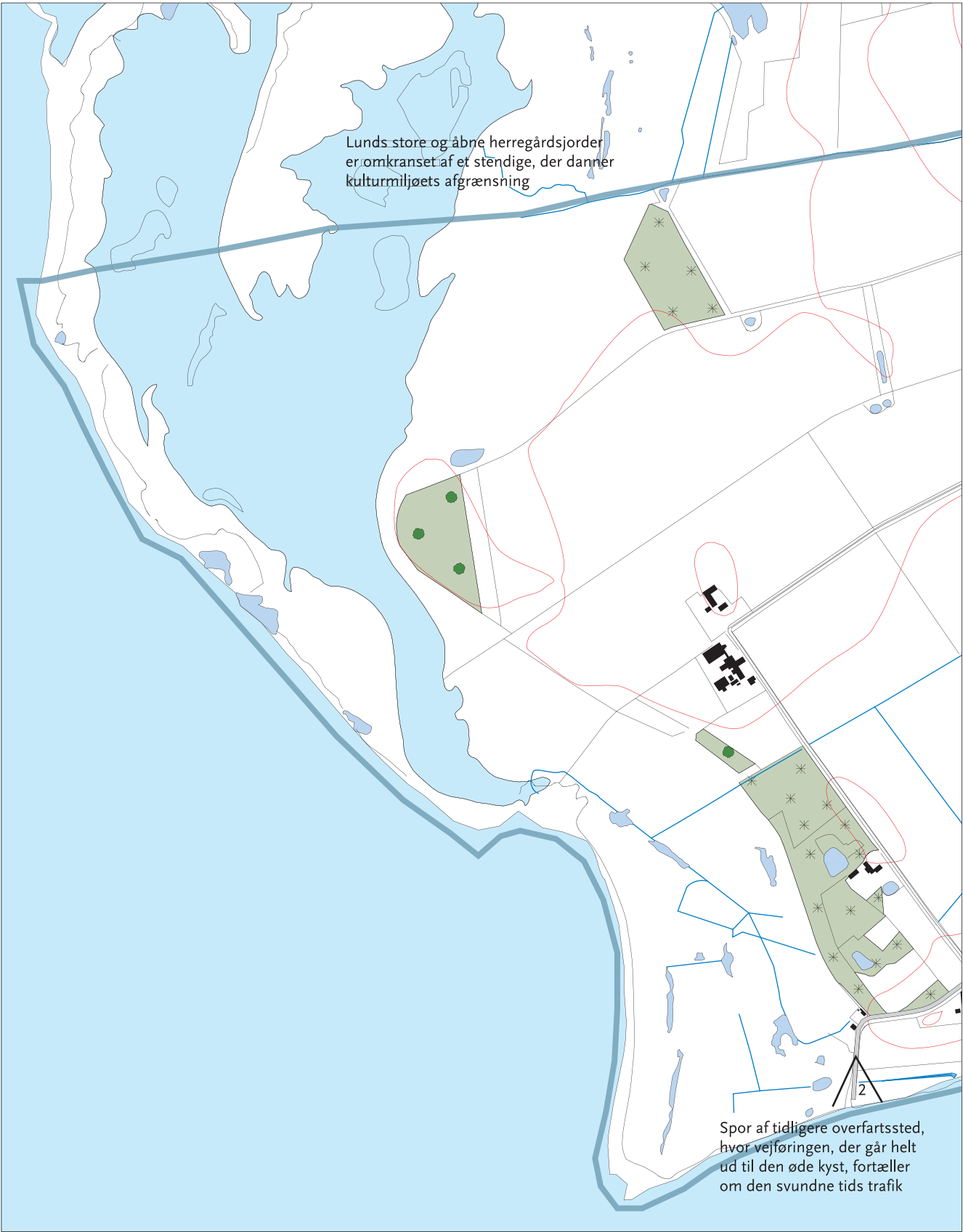
1. Voldstedet ved Gammellund.

Lund-gårdene på Generalstabens kort 1882.

Lund Hovedgård med von Samitzs bygninger på voldstedet og Thomas Lunds ladegård nedenfor. Malet af Rasmus Henrik Kruse 1818.

Kulturmiljø Lund-gårdene 1:10.000.